

Владислава Піскіжова

ВИСВІТЛЕННЯ ПИТАНЬ БЛАГОДІЙНИЦТВА ГРОМАДСЬКОСТІ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1877–1878 рр. НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ «КИЕВЛЯНИН»

У статті досліджуються питання благодійної діяльності громадськості Наддніпрянської України під час російсько-турецької війни 1877–1878 рр., спрямованої на надання допомоги болгарському народу в його боротьбі за незалежність від Османської імперії, а також — діючій російській армії. Факти благодійної допомоги висвітлені за матеріалами газети «Киевлянин».

Ключові слова: *благодійна діяльність, підтримка, допомога, громадськість, суспільство, Наддніпрянська Україна, Південно-Західний край, Російська імперія, газета «Киевлянин», війна, незалежність, болгарський народ, вояки, армія.*

Загострення національно-визвольної боротьби слов'янських народів Балкан за незалежність від Османської імперії у другій половині 70-х рр. XIX ст. ознаменувалося масовими збройними повстаннями в Боснії та Герцеговині 1875 р., а також у Болгарії 1876 р. (так зване Квітневе повстання — *прим. авт.*). Усі вони були жорстоко придушені турецьким урядом. Останній фактично проігнорував ініціативи провідних європейських країн (Австро-Угорщина, Велика Британія, Італія, Німеччина, Росія, Франція тощо), спрямовані на полегшення становища слов'янського населення Османської імперії, що, на їх думку, мало би посприяти врегулюванню наявного конфлікту, який увійшов в історію під назвою «Східної кризи». Так, турецький уряд не тільки не виконав своїх зобов'язань, закріплених в «Берлінському меморандумі» від 1 (13) травня 1876 р., а ще більше посилив репресивні заходи по відношенню до слов'янського населення. Окрім цього, османи не пристали на ультиматум, висунутий Константинопольською конференцією (11 (23) грудня — 8 (20) січня 1876 р.), і на вимоги так званого Лондонського протоколу від 19 (31) березня 1877 р. З приводу останнього документу Османська імперія категорично заявила, що розцінює його зміст як пряме втручання в її внутрішні справи і невдовзі розпочала масову мобілізацію та ввела до Босфору свою ескадру. В результаті, 12 (24) квітня 1877 р. Росія, заручившись нейтралітетом шести провідних європейських держав, оголосила Османській імперії війну, яка і стала апогеєм «Східної кризи»¹.

Події на Балканах, і зокрема в Болгарії, викликали широкий резонанс у світі. Особливо гостро громадськість відреагувала на жорстоке придушення Квітневого повстання в Болгарії 1876 р. Чимало видатних представників європейської еліти висловили свою підтримку болгарському народу, серед яких Джузеппе Гарібальді, Віктор Гюго, Чарльз Дарвін, Оскар Уайльд та ін. Зокрема, Віктор Гюго зауважив: «Необхідно повернути увагу європейських урядів до одного факту, одного зовсім невеличкого факту, який уряди навіть не помічають... Зазнає винищення цілий народ. Де? В Європі... Чи буде покладено край мукам цього маленького героїчного народу?..»².

Безпосередньо в Російській імперії прагнення слов'янських народів до незалежності було сприйнято суспільством з великою повагою. Вже з 1875 р. тут розгорнувся масовий рух на підтримку визвольної боротьби слов'ян, який охопив усі без виключення верстви населення. Тож і початок російсько-турецької війни 1877–1878 рр. громадськість розцінювала як незаперечно-необхідний політичний крок, спрямований на визволення «єдиновірців» і «братів по крові»³. У цьому контексті варто навести наступні коментарі, що належали сучасникам тих подій, двом видатним майстрам російської літератури — Ф. Достоевському і І. Тургенєву. Перший вбачав у цій війні виконання Російською імперією особливої історичної місії з об'єднання під своєю егідою слов'янських народів на основі православ'я. Натомість І. Тургенєв не надавав особливого значення релігійному аспекту і вважав, що метою війни є саме визволення болгар⁴.

Багато представників російської еліти добровільно побажали взяти безпосередню участь у війні, серед яких видатні лікарі С. Боткін (працював головним консультантом-терапевтом при штаб-квартирі російської армії), М. Скліфосовський (був рядовим хірургом і консультантом шпиталів) і В. Бехтерєв (пішов добровольцем на фронт), художники В. Поленов, Й. Будкевич, П. Соколов та М. Малишев (виконували функції художників-кореспондентів), письменник Г. Успенський (пішов до армії добровольцем) та ін.

Необхідно зауважити, що громадськість Наддніпрянської України не стала виключенням із загальної тенденції. Утім, масовий рух на підтримку ідеї визволення болгарського народу у ході російсько-турецької війни 1877–1878 рр. відбувався тут на дещо іншому тлі, що насамперед обумовлено особливостями розвитку українсько-болгарських зв'язків, які на час досліджуваних подій вже мали сталу історичну традицію. Як відомо, їх започаткування хронологічно сягає ранньофеодального періоду історії обох держав. Відтоді українсько-болгарські зв'язки переживали різні періоди свого розвитку, проте чи не найбільш тісними стали саме у

другій половині XIX ст. На той час на українських теренах, здебільшого у південних регіонах, проживала досить численна болгарська діаспора. На тлі відповідної політики Російської імперії по залученню іноземців для освоєння незаселених причорноморських земель болгари, які упродовж другої половини XVIII — 70-х рр. XIX ст. перебували у перманентному стані національно-визвольних змагань за здобуття незалежності від Османської імперії, активно переселялися на зазначені території. Найбільш потужна міграція відбулася під час російсько-турецьких війн 1806–1812 рр. і 1828–1829 рр., а також після поразки Квітневого повстання 1876 р. До того ж, окрім пересічних переселенців, на українських теренах здобувала освіту значна кількість молодих і, що важливо, національно свідомих болгар, які в майбутньому уславили свою батьківщину (Христо Ботев, Алеко Константінов, Христо Цокев, Васіл Поповіч, Іван Стоянов-Степановіч та ін.)⁵. Деякий час тут перехувалися від переслідувань Османського уряду активісти болгарського національно-визвольного руху (Христо Ботев, Георгі Данчов та ін.)⁶. Перелічені факти сприяли зміцненню українсько-болгарських контактів у багатьох напрямках і, зрештою, зближенню обох народів.

По-друге, не можна обійти увагою і той факт, що потенціал Наддніпрянської України був безпосередньо задіяний у цій війні, власне як і під час інших російсько-турецьких війн першої половини XIX ст. Про це, зокрема, йдеться у спільній студії сучасних українських істориків О.І. Гуржія та О.П. Реєнта під назвою «Славетні битви на теренах України»⁷. На підтвердження даного висновку дослідники наводять наступні аргументи: «Основу російських військ на дунайському напрямі становили сили, розквартировані у п'яти українських губерніях та Бессарабській області. Поповнення особового складу та утримання військ лягало на плечі українського населення. Першочергова мобілізація також здійснювалася в українських губерніях», — і далі — «...крім солдат, які були призвані до війська, багато селян обслуговувало обози. Саме південні та південно-західні губернії відіграли основну роль у заготівлі провіанту та фуражу. Тут також закуповували вози, коней і волів для потреб армії. Втім слід зазначити, що на відміну від воєн, які відбувалися на початку століття, російський уряд почав проводити більш цивілізовану політику при заготівлі продовольства, худоби і транспортних засобів. Якщо раніше їх просто забирали, обіцяючи колись розрахуватися, то з середини XIX ст. укорінилися більш рівноправні відносини, і для багатьох жителів українських губерній воєнні дії ставали засобом непоганого заробітку»⁸.

Тож іще раз варто наголосити, що боротьба болгар за незалежність під час російсько-турецької війни 1877–1878 рр. знайшла неабияку підтримку

у громадськості Наддніпрянщини навіть незважаючи на те, що весь основний тягар цієї воєнної кампанії ліг саме на її плечі, адже найбільше був задіяний саме потенціал південних і південно-західних губерній Російської імперії. Значного поштовху формуванню таких настроїв в українському суспільстві надала преса, при чому в даному випадку точка зору офіційних видань мало чим відрізнялася від так званого «прогресивного друку».

Питання ролі ідеологічної роботи преси Наддніпрянської України у ході російсько-турецької війни 1877–1878 рр. неодноразово поставало в полі зору науковців-істориків, насамперед вітчизняних. У цьому контексті варто виокремити праці член-кореспондента НАН України П.С. Соханя «Очерки истории украинско-болгарских связей», Павлюченка О.В. «Україна в російсько-югослов'янських суспільних зв'язках (друга половина XIX — початок XX ст.)», а також В.Л. Самчук «Громадськість України і національно-визвольний рух балканських слов'ян (70-і роки XIX ст.)» та «Зв'язки українського і південнослов'янських народів у період визвольних процесів на Балканах (70-ті роки XIX ст.)» тощо⁹. Також, не можна обійти увагою і доробок вітчизняних науковців, які досліджували діяльність окремих благодійних організацій, що діяли на українських теренах у період російсько-турецької війни 1877–1878 рр.¹⁰

Отже, благодійна діяльність громадськості на підтримку національно-визвольної боротьби балканських слов'ян, болгар у тому числі, а також вояків російської армії як «визволителів братів-слов'ян» під час російсько-турецької війни 1877–1878 рр. активно висвітлювалася періодичними виданнями Наддніпрянщини. Матеріали, присвячені цій темі, час від часу з'являлися на шпальтах усіх місцевих єпархіальних та губернських відомостей. Чимало такого роду інформації вміщено в тогочасній періодиці Півдня України, а саме газетах «Одесский вестник», «Новоросійський телеграф», «Николаевский вестник» та інших виданнях.

Проте, на українських теренах чи не найбільше уваги питанням благодійності приділяла літературно-політична газета «Киевлянин» (видавалася російською мовою в м. Києві з 1864 по 1919 рр., до 1879 р. — тричі на тиждень — *прим. авт.*), оскільки майже у кожному своєму випуску містила матеріали, присвячені даній темі. Ця газета офіційно не була друкованим органом якоїсь певної політичної чи то громадської структури, проте мала чітке монархічне спрямування і друкувалася за підтримки влади і таких провладних організацій, як «Київський клуб руських націоналістів», київський відділ «Всеросійського національного союзу», київський відділ «Союзу руського народу» тощо. Її засновник — професор Київського університету В.Я. Шульгін також був переконаним монархістом (широковідомий як ярий противник так званого «україн-

ського сепаратизму» — прим. авт.). Підтримка можновладців надавала газеті високої статусності. «Киевлянин» належав до провідних видань Російської імперії. Водночас, це також був провідний і найбільш читабельний друкований орган Південно-Західного краю (інша назва — Київське генерал-губернаторство, до складу якого на той час входило три губернії, а саме: Київська, Волинська і Подільська — прим. авт.) — тих українських територій, які разом із південними регіонами понесли основний тягар російсько-турецької війни 1877–1878 рр. З цих причин матеріали газети «Киевлянин» були обрані основою для даного дослідження. Втім, для найбільш повного розкриття теми залучені також відповідні архівні документи, деякі раніше опубліковані праці вітчизняних вчених тощо. Зважаючи на те, що редколегія газети завжди акцентувала увагу саме на подіях Південно-Західного краю, що стає зрозумілим хоча б з огляду на місце її видання, то й у даному дослідженні під час висвітлення благодійних актів переважатиме фактаж, який стосувався Київської, Волинської і Подільської губерній.

Слід зауважити, що до редакції газети надходили чималі кошти від різних приватних осіб з призначенням для поранених і хворих вояків діючої російської армії та потерпілих слов'ян Балканського півострова, болгар у тому числі. Загалом, з 10-го червня 1876 р. по 1-е січня 1877 р., саме під час стрімкого розгортання національно-визвольної боротьби на Балканах (особливо після поразки Квітневого повстання 1876 р. в Болгарії — прим. авт.), на адресу газети надійшло 23 400 рублів допомоги¹¹. Не поодинокими були й випадки негрошової допомоги, на кшталт надходження 12-го листопада 1877 р. від уманського справника 6 ватних і 5 фланелевих ковдр, 40 пар валянок, 12 в'язаних фуфайок, 10 пар вовняних панчіх з призначенням для поранених і хворих воїнів¹².

З початком російсько-турецької війни 1877–1878 рр. грошові надходження до редакції ставали дедалі частішими, і ці факти благодійної допомоги щоразу із вдячністю повідомлялися громадськості, як наприклад: «...отримано 140 рублів, зібраних С.І. Пономарьовим від продажу брошури «Для нашего брата» та інших жертводавців. Частина цих грошей (70 руб.) призначена на користь поранених, а інша частина (70 руб.) — для допомоги болгарам...»¹³.

На користь значної підтримки російсько-турецької війни 1877–1878 рр. населенням українських губерній свідчить той факт, що лишень у м. Києві, згідно з результатами призову ополченців до діючої армії, який відбувся влітку 1877 р. (у дві черги), а саме 31-го липня (перша дільниця) та 5 серпня (друга дільниця), із загального числа призовників по першій дільниці у кількості 61 — 25 із 28 охочих осіб були зараховані добровольцями, по другій же дільниці було призвано 74 особи та 55 зголо-

силися бути добровольцями¹⁴. Аналізуючи такі результати літнього призову ополченців, «Киевлянин» наголошує: «...Взагалі, серед населення помітне сильне піднесення, і добровольці з'являються у несподівано великій кількості»¹⁵.

Цікаво, що у благодійній кампанії 1877 р. взяли активну участь навіть незаможні верстви населення. До того ж, у ряді випадків, їхня допомога була доволі суттєвою. «Киевлянин» коментує це явище наступним чином: «Нам пишуть з Межибожа Летичівського повіту Подільської губернії: не можна не дивуватися, з яким співчуттям, з якою радістю і задоволенням селяни нашої місцевості несуть свої мідні гроші на користь хворих і поранених воїнів. Починаючи з травня місяця поточного року, коли селяни вперше дізналися, що товариство Червоного Хреста облаштовує лікарні і що для цього потребує грошової підтримки, селяни, окрім вкладів у кружки при церквах, ще значні суми надіслали безпосередньо від себе в Подільське відділення товариства піклування про хворих та поранених воїнів. Так, селяни Межибожської волості надіслали 850 руб., Бахматовецької — 665 руб., Войтовецької — 200 руб., Сусловецької — 192 руб. 25 коп. Незалежно від цього, пожертвування не припиняються, і селяни с. Кудинки з Кердаловкою, Сусловецької волості, знову зібрали і надіслали 22 руб. 23 коп., селяни с. Юрченки, тієї ж волості, зібрали 13 руб. 90 коп. Ми чули, що пожертвування цим не обмежуються, а будуть надходити й надалі. Давати оцінку такому факту зайве, оскільки факт сам за себе говорить»¹⁶.

Варто зазначити, що допомога незаможних верств населення не обмежувалася виключно грошовими переказами. Так, завдячуючи «Киевлянину» були оприлюднені кілька благодійних актів іншого змісту. Зокрема, селяни кількох поселень Ніжинської і Дрімайлівської волостей Чернігівської губернії побажали прийняти із лазаретів Червоного Хреста на власне утримання 125 одужуючих нижніх військових чинів, обіцяючи надати їм зручні приміщення та забезпечити їх доброю їжею¹⁷. Селяни ж Заславського повіту здали армії близько 20 тис. пудів сухарів високої якості за помірними цінами¹⁸. Поселяни Батуринської волості Конотопського повіту на зборах, що відбулися 8-го травня 1877 р., ухвалили рішення про розміщення у своїх домівках на повному утриманні (мається на увазі власним коштом — прим. авт.) сотні нижніх військових чинів, котрі після виписки із медичних закладів ще потребуватимуть догляду¹⁹.

Не поступалися в бажанні допомогти болгарам та російським воякам і представники великого капіталу. «Киевлянин» повідомляв, що правління товариства цукрорафінадного заводу, з причини відрядження в Південно-Західний край головного уповноваженого товариства Червоного Хреста П. Демідова князя Сан-Донато, пожертвувало на користь діючої армії

100 пудів колотого цукру у пакунках (розфасованого)²⁰. Крім того, адміністративні органи цукрових заводів Київської губернії, бажаючи сприяти місцевому управлінню товариства Червоного Хреста, заявили про готовність прийняти на безкоштовне утримання одужуючих нижніх чинів у кількості 223 осіб²¹.

Правління товариства Києво-Брестської залізниці виділило на потреби хворих та поранених вояків 100 тис. руб. з конкретним призначенням: 1) облаштувати продовольчі пункти на станціях Жмеринка, Козятин, Київ, Здолбуново, Ковель і при цьому забезпечити кожен з перелічених пунктів посудом, харчами і т. ін. на 400 осіб, що прямуватимуть по Києво-Брестській дорозі у санітарних потягах; 2) відкрити «шляхові» лікарні (кожну із них на 4 ліжка) на станціях Козятин і Ковель для тимчасового утримання тяжкохворих, які не у змозі пересуватися; 3) облаштувати у товарних вагонах двох тимчасових потягів додаткові двері для повздовжнього сполучення вагонів з метою спростити санітарному персоналу доступ до хворих та поранених задля ефективнішого виконання обов'язків по їх догляду на шляху; 4) інші кошти — для забезпечення теплим одягом поранених, які переміщуватимуться Києво-Брестською залізницею²².

Також «Киевлянин» повідомляв, що власники готелю «Гранд-Отель» в м. Києві, іноземці Ланчіа і Бернард, надали приміщення з трьох кімнат для утримання хворих офіцерів у кількості восьми осіб і взяли на себе зобов'язання їх повного утримання та лікування. А хазяїн «Европейской гостиницы» пан Тер'є взяв на своє утримання шість поранених офіцерів. Ці іноземці чинили так «з причини своєї вдячності російському народу за його гостинність»²³.

Публікації у газеті «Киевлянин» свідчать, що суми коштів, пожертвовані представниками дворянського стану були дуже значними. Наприклад, тільки у жовтні 1877 р. дворяни-землевласники Бердичівського повіту Київської губернії пожертвували 6 760 руб. на потреби армії²⁴. Землевласник Черкаського повіту Київської губернії, предводитель дворянства П.Д. Селюцький пожертвував 200 руб. на заготівлю хініну для військ діючої армії²⁵. Характерними були і інші прояви благодійності дворянства. Так, отримав широкий позитивний резонанс випадок, коли 18 жовтня того ж року до Одеси із Константинополя було доставлено пароплавом 26 болгарських дітей, родини яких загинули внаслідок переслідувань турок під Панагюріште. На прохання відомої благодійниці графині Є. Ігнатієвої — дружини російського посла у Константинополі графа Н. Ігнатієва, цих дітей-сиріт взяла під особисту опіку графиня О. Левашова — дружина одеського градоначальника графа В. Левашова²⁶. Не можна обійти увагою факт, що родина Ігнат'євих надзвичайно

прислужилася справі визволення Болгарії (Є. Ігнатієва на терені милосердя, а Н. Ігнат'єв — на дипломатичному — прим. авт.). Зокрема, ставлення Н. Ігнат'єва до болгар відображено в таких його словах: «Мій ідеал був і є — вільна Болгарія... Моє серце належить болгарам і у своїх мріях я бажаю болгарському народу процвітання». Н. Ігнат'єв вважається національним героєм Болгарії. У болгарському м. Варна споруджено пам'ятник дипломату, його іменем назване болгарське село «Граф Ігнатієво»²⁷.

Також, «Киевлянин», посилаючись на «Черниговскую газету», повідомив, що станом на 1 вересня 1877 р. зробили свої пожертвування на санітарні потреби армії такі повітові зібрання дворянства: Новгород-сіверське — 336 руб., Кролевецьке — 450 руб., Мглинське — 400 руб., Сосницьке — 101 руб., Борзеньке — 96 руб. 53 коп., Городницьке — 89 руб., Суражське — по 1,5 коп. з десятини (71 152 дес.), Козелецьке — по 5 коп. з десятини (85 688 дес.), Остерське — по 2 коп. з десятини (32 870 дес.), Конотопське — 1 000 руб. Окрім цього конотопське дворянство, беручи до уваги важке становище родин загиблих і поранених воїнів Чернігівської губернії, пожертвувало на допомогу їм 1 021 руб. 89 коп.²⁸ Надзвичайне повітове земське зібрання м. Глухова, яке відбулося у липні 1877 р., постановило надати у розпорядження «августейшей патронессы» Товариства догляду за пораненими та хворими воїнами 4 000 руб., а у розпорядження земської управи, для безпосереднього надання допомоги родинам нижніх чинів, що відбувають дійсну службу — 1 000 рублів²⁹.

Брала участь у благодійній діяльності і церква. Лишень у серпні місяці 1877 р. Києво-Печерською Лаврою було пожертвувано на санітарні потреби армії 10 000 рублів³⁰. Про інші пожертви з боку церкви упродовж російсько-турецької війни 1877–1878 рр. редакція «Киевлянина» не повідомляла.

Активна позиція у наданні допомоги діючій російській армії спостерігалась і серед державних установ. Зокрема, Стародубська міська дума на черговому засіданні, що відбулося 10 травня 1877 р., прийняла рішення виділити 500 руб. із бюджету міста та передати ці кошти місцевому управлінню Товариства догляду за пораненими і хворими воїнами для задоволення поточних потреб³¹. Разом із цим, Чигиринська міська дума в серпні місяці того ж 1877 р. пожертвувала на користь поранених і хворих воїнів 5 000 рублів тощо³².

Окремою сторінкою у справі доброчинності стала діяльність організації Червоного Хреста. Газета «Киевлянин» оцінює її діяльність наступним чином: «Навряд чи в усій Російській імперії знайдеться місцина, де би не була відомою діяльність товариства Червоного Хреста та його

структур, особливо впродовж теперішньої війни. Які зусилля і праця залюбки прикладаються до якомога кращого і найдоцільнішого використання засобів, що надходять у розпорядження товариства і його членів від приватних добродійців»³³. Так, до Київського місцевого осередку Червоного Хреста, починаючи з 13 липня по 1 жовтня 1877 р., надійшло грошових пожертвувань у сумі 13 247 руб. 52 коп., що разом із попередніми надходженнями складало 86 061 руб. 22,5 коп., 1 «полуимперіал» та 3 срібних рубля³⁴. В Чернігові, станом на початок липня 1877 р., до місцевого осередку товариства надійшло 15 000 руб., з яких найбільш значні пожертвування належали Чернігівській міській думі — у розмірі 5 000 руб., Конотопському повітовому земському зібранню — 5 000 руб. та жителям посаду Клишівці — 3 000 руб³⁵. Головним уповноваженим Червоного Хреста П. Демідовим князем Сан-Донато був заснований центральний склад для розташування пожертвованих населенням різноманітних речей та предметів з метою відправлення їх до діючої армії³⁶.

Водночас не менш значні суми благодійних коштів надходили до Товариства догляду за пораненими і хворими вояками. «Киевлянин» повідомляє, що в період з 1 травня до кінця серпня 1878 р. у Чернігівське міське правління товариства надійшло 25 634 руб. 37,5 коп.³⁷, до Полтавського протягом вересня місяця — 5 000 руб.³⁸, до Житомирського — на початку липня 11 000 руб.³⁹

Неодноразово в газеті з'являлися повідомлення про участь Київського слов'янського благодійного товариства (до травня 1877 р. відоме під іншою назвою, а саме — Київського відділу Московського слов'янського комітету — *прим. авт.*) в організації різноманітних благочинних актів на підтримку балканських слов'ян та вояків російської армії⁴⁰. Відомо, що відразу після повстання в Боснії та Герцеговині 1875 р. на сторінках «Киевлянина» з'явилося звернення керівного складу товариства із проханням до усіх жителів Південно-Західного краю надсилати пожертвування на підтримку повсталих. Так, упродовж року (з грудня 1875 по грудень 1876 рр.) до товариства надійшло пожертвувань на суму 34 тис. 933 руб.⁴¹ З початком російсько-турецької війни 1877–1878 рр. голова товариства професор Київського університету св. Володимира О. Котляревський ініціював збір коштів на виробництво хініну для армії. «Киевлянин» повідомив, що станом на липень 1877 р. на фронт було відправлено 819 доз цього препарату⁴².

У своїй переважній більшості реакція суспільства на будь-який заклик про необхідність організації певного роду допомоги воякам російської армії у справі визволення балканських слов'ян була миттєвою і результативною. Зокрема, на користь цього твердження свідчать результати звернення командувача 13-го армійського корпусу з проханням до

громадськості надати посильну допомогу підпорядкованим йому воякам. Так, командир в особистому листі до тимчасового Київського, Подільського та Волинського генерал-губернатора О. Дондукова-Корсакова повідомляє про те, що «... мешканці м. Києва та тимчасово керованого вами Південно-західного краю пожертвували для військ височайше ввіреного мені 13 корпусу: кожухів 10 000, спирту 1 000 відер, цукру 500 пудів і чаю 500 фунтів, не кажучи про інші дрібні предмети, які так необхідні і цінні для солдата, що перебуває в умовах походу»⁴³.

З метою допомоги у справі забезпечення місць воєнних баталій і табірних зупинок дезинфікуючими засобами у м. Києві функціонував спеціальний комітет по забезпеченню діючої армії дарованим хініном. Станом на 1 жовтня 1788 р. силами комітету було відправлено в райони бойових дій 1 463 500 порцій хініну⁴⁴.

Проте, мали місце і випадки зловживання симпатіями громадськості у її ставленні до національно-визвольної боротьби болгарського народу. Так, в одному із випусків «Киевлянина» вміщено статтю під назвою «Лже-болгары», в якій автор повідомляє: «З деякого часу в місті (мова йдеться про Київ — *авт. прим.*) з'явилася значна кількість обірваних циган, які видаючи себе за болгар, використовують симпатії російського суспільства до болгар на свою користь і таким чином обманюють публіку. Тому вважаю не зайвим нагадати про це загалу, тим більше, що кількість таких ошуканців з кожним днем збільшується не лишень у Києві, а й у інших містах. Усі постраждали болгари знаходяться зараз на околицях Тирново (місто у Болгарії — *авт. прим.*), ніхто з них не мав можливості приїхати до Росії, за виключенням деяких молодих осіб, які приїхали отримати тут освіту»⁴⁵.

Не можна залишити поза увагою й факти, що свідчать про те, який резонанс мали в українському суспільстві більш і менш значні перемоги російської армії у ході війни. Зокрема упродовж перших десяти днів грудня місяця 1877 р. «Киевлянин» на своїх шпальтах активно висвітлював урочистості, які відбувалися в українських містах на честь здобуття російською армією болгарського м. Плевни. Згідно з інформацією, поданою в газеті, кияни святкували цю перемогу три дні поспіль: вдень у місті майоріли прапори, а у вечорі вулиці освітлювалися великою кількістю ілюмінації (тут особливо відзначилися Хрещатик та Поділ — *прим. авт.*). Також відомо, що на третій день свята, в присутності великої кількості городян, на майдані поруч з вулицею Олександрівською (нині вулиця П. Сагайдачного — *авт. прим.*) купці відслужили молебень за загиблими у ході війни⁴⁶. Інші міста і містечка святкували перемогу не менш урочисто, в міру власних можливостей.

Досить цікавим є факт, що укладення 19 лютого (3 березня) 1878 р. Сан-Стефанського договору, який ознаменував кінець російсько-турець-

кої війни 1877–1878 рр., не викликало у громадськості реакції, подібної до тієї, що мала місце після здобуття м. Плевни. Так, «Киевлянин» доволі стримано повідомляє, що «...Київ прикрашений прапорами, в місті святковий настрій, 23 лютого відслужений у соборі вдячний молебень»⁴⁷. Таку реакцію суспільства можна зрозуміти і пояснити лишень очікуванням головної перемоги, а саме — здобуття м. Константинополя (нині м. Стамбул — *авт. прим.*), що стало неможливим після погроз з боку урядів Великої Британії та Австро-Угорщини розірвати дипломатичні відносини з Росією.

Російсько-турецька війна 1877–1878 рр. матеріально дуже дорого обійшлася Російській імперії, величезними були і людські втрати. З цього приводу відомий український болгарист член-кореспондент НАНУ України П. Сохань зазначив, що під час бойових дій загинуло майже 12 тис. вояків, в подальшому від поранень і хвороб померло іще понад 50 тис. (отже загальна кількість загиблих становила 62 тис. осіб — *прим. авт.*), також 35 тис. було звільнено з армії як небоєздатних⁴⁸.

Таким чином, вивчення розміщених упродовж 1877–1878 рр. у газеті «Киевлянин» матеріалів дозволяє стверджувати, що це видання є важливим джерелом інформації для висвітлення позиції громадськості Наддніпрянської України стосовно російсько-турецької війни 1877–1878 рр., національно-визвольної боротьби болгарського народу тощо.

На основі публікацій «Киевлянина» можна зробити наступні висновки. Зокрема, що російсько-турецька війна, від самого початку бойових дій, викликала широку хвилю не лише ідеологічної, а й матеріальної підтримки з боку українського суспільства, при чому усіх його верств — від найбідніших робітників і селян до найбільш заможних представників великого капіталу та дворян-землевласників. Основними формами матеріальної допомоги стали грошові та речові пожертвування, здебільшого спрямовані на вирішення санітарних потреб армії (облаштування шпиталів, лазаретів, потягів медичного призначення та ін.), медичне та медикаментозне забезпечення, утримання хворих і поранених вояків до їх повного одужання, підтримку сімей загиблих воїнів, потерпілих болгар тощо.

Саме широка ідеологічна робота преси значною мірою обумовила такий високий рівень підтримки громадськістю національно-визвольної боротьби болгар за незалежність від Османської імперії і воєнної кампанії 1877–1878 рр. Слід відмітити, що в процесі формування такої громадської думки газеті «Киевлянин» належить вагома роль.

Підбиваючи підсумки, варто наголосити на тому, що за неповними даними упродовж російсько-турецької війни 1877–1878 рр. з боку громадських організацій, міських та сільських товариств, а також окремих

приватних осіб тільки великих грошових пожертв надійшло від Волинської, Катеринославської, Київської, Полтавської, Таврійської, Херсонської, Харківської та Чернігівської губерній на загальну суму близько 500 тис. руб.⁴⁹ Також констатуємо, що повний обсяг наданої громадською українських губерній Російської імперії матеріальної допомоги з об'єктивних причин підрахувати неможливо.

ДОДАТКИ

№ 1

1878 р., січня 4. — Подяка командувача 13-го армійського корпусу мешканцям Києва та Південно-Західного краю, надіслана київському, подільському та волинському генерал-губернатору О.М. Дондукову-Корсакову, за значні пожертви на користь корпусу.

Командир
13-го Армейского Корпуса
Января 4 дня 1878 года

№ 16

Его Превосходительству
М.И. Черткову.

Милостивый Государь
Михаил Иванович.

Жителям Г. Киева и временно-управляемого Вами Юго-Западного края пожертвовано для войск Высочайше вверенного мне 13 Корпуса: полубубков десять тысяч, спирту тысячу ведер, сахару пятьсот пудов и чаю пятьсот фунтов, не говоря о других мелких предметах столь необходимых, и так дорого ценимых солдатом при настоящих условиях походного времени.

Такие громадные жертвования вызванные сочувствием края к участи солдат 13 Корпуса, которым имею честь командовать, вменяют мне Священную обязанность просить Ваше Превосходительство передать жертвователям самую теплую и искренно-душевную благодарность от Имени всех чинов 13 Корпуса, которые в этом случае никогда не забудут оказанного им участия в тяжких испытываемых ими трудах и в молодецкой их борьбе на пользу и честь России и человечеству.

С своей стороны приношения Киева и Юго-Западного края Командуемому мною Корпусу и не могу не признать, как новое и самое ценное для меня доказательство того внимания и сочувствия, которым постоянно, со времени управления моего краем, я был осчастливлен жителями

онаго. Не нахожу слов, чтобы высказать, сколько сердечно тронут я этим вниманием и на сколько искренны и душевны мои желания, когда-либо и с чем-бы то не было, доказать столь близкому сердцу моему Г. Киеву и Юго-Западному краю, как высоко ценю то дорогое доказательство их ко мне сочувствия.

Вместе с сим считаю долгом сообщить о таких громадных пожертвованиях на пользу Молодца-Труженника, солдата нашего, Г. Военному Министру, дабы повергнуть на Высочайшее воззрение это новое доказательство тех патриотических чувств, которые постоянно одушевляли Киевлян во всем, что близко и Свято Русскому сердцу.

Примите уверение в чувствах глубокого моего к Вам почтения и преданности.

Підпис

ЦДІАК України. — Ф. 442. — Оп. 56. — Спр. 222. — Арк. 159–160.

Оригінал. Рукопис.

№ 2

1878 р., січня 28. — Повідомлення київського губернатора М.П. Гессе київському, подільському та волинському генерал-губернатору О.М. Дондукову-Корсакову про облаштування В. Браницьким в м. Білій Церкві госпіталю для поранених у російсько-турецькій війні воїнів.

Министерство
Внутренних Дел.
Киевский Губернатор.

Господину Временному
Киевскому, Подольскому и Волынскому
Генерал-Губернатору.

По Канцелярии

Часть Секр.

Января 28 дня 1878 года.

№ 234

Васильковский Уездный Исправник донес мне, что Инспектирующий по Высочайшему повелению врачебныя заведения для больных и раненых нижних чинов Генерал-Адъютант Кушелев, 19 сего Января осматривал устроенный Графом Владиславом Браницьким в м. Белой Церкви госпиталь, для безвозмезднаго пользования больных и раненых воинов действующей армии. При осмотре госпиталь найден был в прекрасном состоянии во всех отношениях, о чем и засвидетельствовал Генерал-Адъютант Кушелев в письме на имя Графа Браницкаго, от 19 Января за

№ 113, благодаря его за полезное содействие в святом деле облегчения страданий больных и раненых воинов.

Об этом считаю долгом довести до сведения Вашего Высокопревосходительства.

Губернатор

Підпис

Правитель Канцелярии

Підпис

ЦДІАК України. — Ф. 442. — Оп. 56. — Спр. 222. — Арк. 181.

Оригінал. Рукопис.

№ 3

1878 р., березня 29. — Повідомлення міністра внутрішніх справ кийвському, подільському та волинському генерал-губернатору О.М. Дондукову-Корсакову про подяку імператора Олександра II жителям м. Києва та Південно-Західного краю за пожертви на користь 13-го армійського корпусу.

Министерство
Внутренних Дел.
Канцелярия Министра.
29 Марта 1878 г.

Господину Временному
Киевскому, Подольскому и Волынскому
Генерал-Губернатору.

№ 915

Жители г. Киева и губерний Киевской, Подольской и Волынской пожертвовали 13-му армейскому корпусу 3000 полушубков и представили в распоряжение командовавшего корпусом 10.000 рублей.

По доведении о сем до Высочайшаго сведения Государь Император Высочайше повелеть соизволил благодарить жертвователей.

О таковой Высочайшей воле имею честь сообщить Вашему Превосходительству для объявления по принадлежности.

Министр Внутренних Дел
Генерал-Адъютант
И. д. Правителя Канцелярии

Підпис

Підпис

ЦДІАК України. — Ф. 442. — Оп. 56. — Спр. 222. — Арк. 235.

Оригінал. Рукопис.

№ 4

1877 р., листопада 30. — Повідомлення благочинного монастирів м. Києва правлінню Києво-Михайлівського монастиря про розпорядження київського митрополита Філофея щодо проведення 1 грудня літургії у всіх монастирях та церквах Києва на честь взяття м. Плевни.

Правленню Києво-Михайловского монастыря.

Высокопреосвященнейший Филофей, Митрополит Киевский, изволил дать сегодня свое Архипастырское распоряжение, чтобы завтра, 1 Декабря, по совершении Божественной литургии, во всех монастырях и церквах г. Киева было совершено благодарственное Господу Богу молебствие с коленопреклонением по случаю взятия г. Плевны со всею армиею и Османом-Пашею во главе.

О чем имею честь сообщить Правлению Киево-Михайловского монастыря для исполнения.

Благочинный монастырей г. Киева, Архимандрит

Підпис

ЦДІАК України. — Ф. 169. — Оп. 8. — Спр. 2777. — Арк. 9.

Оригінал. Рукопис.

¹ *Виноградов В.И.* Русско-турецкая война 1877–1878 гг. и освобождение Болгарии. — М., 1978; *Золотарев В.А.* Россия и Турция. Война 1877–1878 гг. — М., 1983.

² Русско-турецкая война // www.aboutbulgaria.biz/bulgaria/history/period5/.

³ *Нарочницкий А.А.* Россия и национально-освободительное движение на Балканах. 1875–1878. — М., 1979.

⁴ *Хевролина В.М.* Россия и Болгария: «Вопрос Славянский — Русский Вопрос» // Россия и Болгария: по страницам русской литературы XIX — начала XX вв. — М., 2003.

⁵ *Оджаков П.* Влиянието на Русия върху образованието на българите до Освобождението // Материали из историята на учебното дело въ България. — София, 1905; *Степанова Л.И.* Подготовка кадров болгарской интеллигенции в России (50–70-е гг. XIX в.) // Советское славяноведение. — 1986. — № 4; *Сохань П.С.* Очерки истории украинско-болгарских связей. — К., 1976.

⁶ *Державин К.Н.* Христо Ботев. — М., 1962; *Иванова Б.* Портретът през Българското възраждане. — София, 2001. — С. 15, 40–43.

⁷ *Гуржій О.І., Реснт О.П.* Славетні битви на теренах України: від князівської доби до початку XX ст. — К., 2012.

⁸ *Гуржій О.І., Реснт О.П.* Вказ. праця. — С. 207, 212.

⁹ Павлюченко О.В. Україна в російсько-югослов'янських суспільних зв'язках (друга половина XIX — початок XX ст.). — К., 1992; Самчук В.Л. Громадськість України і національно-визвольний рух балканських слов'ян (70-ті роки XIX ст.) // Україна і Болгарія: віхи історичної дружби. Матеріали міжнародної конференції, присвяченої 120-річчю визволення Болгарії від османського іга (30–31 жовтня 1998 р.). — Одеса, 1999; Самчук В.Л. Зв'язки українського і південнослов'янських народів у період визвольних процесів на Балканах (70-ті роки XIX ст.) // 350-річчя Української держави Богдана Хмельницького. Матеріали міжнародної наукової конференції (15 грудня 1998 р.). — Т. II. — К., 1999; Сохань П.С. Вказ. праця.

¹⁰ Афанасьев Г.Е. Десятилетие общества св. Кирилла и Мефодия (1870–1880) // Одесский славянский сборник: Речи и сообщения в торжественном собрании 11 мая в день св. Кирилла и Мефодия 1878, 1879, 1880 гг. — Одесса, 1880; Колмаков Н. Очерк деятельности Киевского славянского благотворительного общества за 25 лет его существования: 1869–1894. — К., 1894; Ляшенко Л. Архивни матеріали в гр. Киев за культурно-просвітні врізки на Україна с южніте славяни през XIX в. // Исторически преглед. — 1965. — № 5; Ляшенко Л.Г. З історії діяльності Київського слов'янського товариства в 60-х і 70-х рр. XIX ст. // Український історичний журнал. — 1973. — № 8.

¹¹ Киевлянин, 1877, 4 января.

¹² Там само. — 12 ноября.

¹³ Там само. — 23 августа.

¹⁴ Там само. — 4 августа.

¹⁵ Там само. — 6 августа.

¹⁶ Там само. — 7 июля.

¹⁷ Там само. — 17 сентября.

¹⁸ Там само. — 13 декабря.

¹⁹ Там само. — 2 июня.

²⁰ Там само. — 18 августа.

²¹ Там само. — 25 октября.

²² Там само. — 29 октября.

²³ Там само. — 13 сентября.

²⁴ Там само. — 15 ноября.

²⁵ Там само. — 16 августа.

²⁶ Там само. — 4 января.

²⁷ Канева К. Рыцарь Балкан граф Игнатъев. — М., 2006.

²⁸ Черниговская газета. — 1877. — 1 сентября.

²⁹ Там само. — 14 июля.

³⁰ Там само. — 15 ноября.

³¹ Там само. — 2 июня.

³² Там само. — 11 августа.

³³ Там само. — 27 октября.

³⁴ Там само. — 13 октября.

³⁵ Там само. — 2 июля.

³⁶ Там само. — 9 июля.

³⁷ Там само. — 20 сентября.

³⁸ Там само. — 25 октября.

³⁹ Там само. — 7 июля.

⁴⁰ Колмаков Н. Вказ. праця; Ляшенко Л.Г. З історії діяльності Київського слов'янського товариства в 60-х і 70-х роках ХІХ ст.

⁴¹ Киевлянин. — 1877. — 20 січня.

⁴² Там само. — 16 липня.

⁴³ Там само. — 28 января.

⁴⁴ Там само. — 1 октября.

⁴⁵ Там само. — 8 ноября.

⁴⁶ Там само. — 3 декабря.

⁴⁷ Там само. — 1778. — 25 февраля.

⁴⁸ Сохань П.С. Вказ. праця — С. 212.

⁴⁹ Сохань П.С. Вказ. праця — С. 119.

В статье исследуются вопросы благотворительной деятельности общественности Надднепрянской Украины во время российско-турецкой войны 1877–1878 гг., направленной на оказание помощи болгарскому народу в его борьбе за независимость от Османской империи, а также — действующей российской армии. Факты благотворительной помощи освещены по материалам газеты «Киевлянин».

Ключевые слова: *благотворительная деятельность, поддержка, помощь, общественность, общество, Надднепрянская Украина, Юго-Западный край, Российская империя, газета «Киевлянин», война, независимость, болгарский народ, солдаты, армия.*

This article investigates the issues of the Dnieper Ukraine public charitable activity during the Russo-Turkish war of 1877–1878, aimed at helping the Bulgarian people in their struggle for independence from the Ottoman Empire, and Russian army as well. The facts of charitable assistance are elucidated by the «Kievlyanin» newspaper materials.

Keywords: *charity, support, help, the public, society, Dnieper Ukraine, Southwest Region, the Russian Empire, «Kievlyanin» newspaper, war, independence, the Bulgarian people, the soldiers, army.*